

Fejér Zoltán György

Felfedezés és elhelyezés Tanulások Dulovits Jenő fotóművész- feltaláló életművének feltárásakor

Dulovits Jenő (1903–1972) tanár, fotóművész, szakíró és feltaláló már életében, negyven-, ötvenéves korára fogalomszerűen híressé vált. Könyveinek rokonszenves képi és szöveges tartalma miatt a hazai és európai amatőr fényképészek ezrei követték útmutatásait. A találmányain és szabadalmain alapuló műszaki megoldások egy része, így például a lágyító előtétlencse (DUTO) és az általa megtervezett fényképezőgép (DUFLEX) nevét hordozta, és az egész világon – még a szabadalmi bejegyzést követő évtizedekben is – ismertté tette.

Húszévnnyi munkámat foglalom össze e tanulmányban. Megismertem, feltártam Dulovits Jenő életét és az ezzel kapcsolatos dokumentumokat, majd megírtam könyvekben, bemutattam kiállításokon, és megosztottam tapasztalataimat másokkal. Az összegyűjtött anyagot különböző közgyűjteményeknek adtam át. Az eljárás módja – típusossága miatt – máskor, máshol és más személlyel kapcsolatban is alkalmazható.

Az 1950-es évek végére Dulovits a szocialista országokban publikáló fotóművész-szakírók közül a legsikeresebbnek mondhatta magát. *Meine Technik – meine Bilder* című második, német nyelvű könyvének nyolcadik kiadása¹ került ekkor a boltokba az NDK-ban. A W. Knapp Verlag a kéziratot átadta a moszkvai Iszkusztvo kiadónak, amely orosz fordításban jelentette meg azt.² Az *Így fényképezek* című kötetét³ a Műszaki Könyvkiadó két változatban is közreadta; egyet a Román Népköztársaság és a Magyar Népköztársaság közös könyvkiadása keretében. Szóló kötete jelent ugyan meg néhány hazai fotóművésznek⁴ külföldön, de ilyen tűzijátékra, mint amit Dulovits produkált, senki sem volt képes.

Az egyértelmű sikorsorozat ellenére Dulovits határozottan visszavonult; belépett a Bányászati Építő Vállalathoz, ahol a fotólaboratóriumban laboránsként (segédmunkásként) foglalkoztatták az 1971-es nyugdíjazásáig. A korábban eredményes kiállító a hazai tárlatoktól is távol tartotta magát.

1966-ban indította el a Corvina Kiadó a *Fotóművészeti Kiskönyvtár* című könyvsorozatát. Teljesen egyértelmű, hogy a minta a prágai Odeon kiadó *Umělecká Fotografie* című, méretében is hasonló könyvsorozata volt. Ebben – például – 1966-ban jelent meg az André Kertészről szóló kötet, a sikeres sorozat 30. kiadványaként. A Corvina, ellentétben a cseh kiadóval, kizárólag magyar alkotókra összpontosított, de a hosszú ideig, nehézkesen gondozott sorozat jócskán lemaradt a külföldi példától. Egy 1966-os, négy oldalas szórólap ismerteti a tervezett köteteket, amely felsorolásból kiderül: nem csak a már elhunytak életútjának bemutatását tervezték. A végső kivitelek eltértek a szórólapban közzétettektől, de a hazai fotótörténeti kánont mind a mai napig meghatározó, kialakító sorozat vé-

1 DULOVITS 1957a.

2 DULOVITS 1957b.

3 DULOVITS 1957c.

4 VÁMOS László: *Fotografieren farbig*. Halle, 1959; VADAS Ernő: *So fotografiert man das Leben*. Halle, 1959; REISMANN János: *Italien, alles ist gewesen, alles ist Gegenwart*. Stuttgart, 1959.

gül is tartalmazott kortárs és külföldön élő, magyar származású alkotót bemutató kötetet is. Nyilvánvaló, hogy a tematika túlmutatott a kiadón, abba legalább miniszterhelyettesi szinten szóltak bele. Megkockáztatom azt az állítást, hogy Dulovits Jenőnek helye lett volna a *Fotóművészeti Kiskönyvtárban*. Mivel ez nem így történt, tevékenységének megismertetése még napjainkban sem éri el az elvárható szintet.

Mindenki nagy sajnálatára a Magyar Fotóművészek Szövetsége által a Magyar Nemzeti Galériában rendezett és túlzás nélkül a 20. század egyik legjelentősebb (ráadásul fotótörténeti kiindulású) hazai fotókiállításának mondható *A magyar fotóművészet 125 éve* című, 1966-os bemutatón sem jelentek meg Dulovits Jenő fényképei. E tárlat esetében Dulovits sértettségének, távolmaradásának oka az volt, hogy tagsági jelentkezését a Fotóművészek Szövetségébe elutasították. Ez a döntés a hagyaték sorsára is hatott. A Magyar Fotóművészek Szövetsége fotótörténeti gyűjteményének alapját ugyanis a tagoktól vagy az örökösöktől (1957-től folyamatosan) megkapott anyagok képezték.

1972 nyarán Dulovits Jenő a vele együtt lakó, idős édesanyjával szinte egy időben hunyt el. A bérelt lakás tulajdonosa körülbelül egy hónapot adott arra, hogy a rokonok kiürítsék az ingatlant. Bár néhány közgyűjteményünk már ebben az időben is foglalkozott fényképek megőrzésével, a hazai fotótörténészek akkor a 19. századi alkotókat részesítették előnyben.

Nem törhetünk pálcát a rokonok – így elsősorban Kunár György⁵ (1934–2017) unokaöcs – felett amiatt, hogy a kéziratok, fontosnak nem tűnő, kevésbé családi jellegű iratok, negatívok és érdektelennek látszó fényképek nagy részét kiselejtezték. Ez a helyzet lényegében folytatása volt egy 1945. januári tragikus eseménynek, amikor annak a háznak a fele, amelyben Dulovitsék akkor laktak, egy robbanás miatt romba dőlt. Nagy valószínűséggel az előbb felsorolt anyagok túlnyomó többsége már akkor megsemmisült.

Az életművel kapcsolatosan milyen anyagokat említék? Huszonegy könyvének és újságcikkeinek kéziratairól, ezeknek a nyomtatványoknak a tiszteletpéldányairól, az elkészítéssel kapcsolatos levelezésről beszélek. Dulovits tizenhárom magyar szabadalmat jelentett be 1931 és 1958 között. Ezekkel kapcsolatosan nyilván számos dokumentum (fogalmazvány, levelezés, műszaki rajz) keletkezhetett. A *Szabadalmi Tár* csak a megjelent *Szabadalmi Közlönyt* tartalmazza, ott beadványkéziratok nincsenek. 1923-tól mintegy negyvenöt éven keresztül fényképezett, amely tevékenységhez fényképészeti eszközök (fényképezőgépek, objektívek, tartozékok) és anyagok, valamint negatív és pozitív képanyagok tartoztak. Előzőek megsemmisültek, utóbbiak közül néhány tucat fotó és negatív megmaradt ugyan, de (a családi jellegűeket leszámítva) szinte teljesen esetlegesen.

Dulovits életművét az életrajz megírásakor három időszakaszra osztottam, amelyek működésének helyére is utaltak. 1. Ipolyságról Budapestre. 2. Három és fél évtized a Vízivárosban. 3. Utóélet. A *A fény szerelmese* című életrajzi könyv⁶ 201–205. oldalán közölt összesítésből az alábbiakban válogatok.

5 Tudomásom szerint először jelenik meg a nyilvánosság előtt a rokonság ténye. Kunár György életében nagyon keveseknek beszélt erről.

6 FEJÉR 2003.

1. kép - Dulovits Jenő *Napsugár* című, 1934-ben készített fotója és az *Uj Idők* című folyóirat címlapja.

Életrajzi összefoglaló

Dulovits Miksa Ferenc (1877–1943) és Prausz Margit (1884–1972) fia, Dulovits Jenő Sándor 1903. június 22-én született a ma Szlovákiához tartozó Ipolyságon. 1913-ban költözött a család Budapestre, a főherceg Albrecht út 26-ba. 1915 decemberében átköltöztek a Mozdony utca 26-ba. Dulovits Jenő 1921-ben kezdte el tanulmányait a Magyar Királyi Állami Polgáriskolai Tanárképző Főiskolán.⁷ 1924. június 12-én kapta meg tanári oklevelét. Október 18-tól helyettes tanárként tanított a Rottenbiller utcai Községi Polgári Fiúiskolában.

Körülbelül 1923-tól kezdett el intenzíven fényképezni, az ehhez szükséges eszközök egy részét is maga állította elő. 1927-ben egy lencsetag csiszolása közben jött rá, hogy a kezdetben hibásnak tűnő darabot a képrajzot lágyító előtétlencseként lehet használni. Az ebben az évben Budapesten megrendezett II. Nemzetközi Művészi Fényképkiállításon szerepelt. Ez a tárlat a 20. század legfontosabb hazai rendezvénye volt,⁸ egy egész, új fotóművész-nemzedék⁹ debütált rajta. Dulovitsnak 1929-től jelentek meg fotói az *Új idők*-ben, sőt, annak 1947-es megszűnéséig a lap meghatározó képkészítőjének számított.

⁷ Ez a helyes adat, ami minden 2003 előtt publikált közleményben és az azokat forrásként használókban hibás.

⁸ Egrészt a számos külföldi kiállító és kép, másrészt az akkor újnak számító fényes, fotópapíros nagyításoknak a tárlaton történő megjelenése és átütő sikere miatt.

⁹ Két klasszist kell okvetlenül megemlíteni: Vadas Ernőt (1899–1962) és Seidner Zoltánt (1896–1960).

2. kép - A lágyító előtétlencse dobozának első változata.

3. kép - Dulovits Jenő első könyvének cseh, holland, francia és német nyelvű kiadása.

1930-ban a Bécsi Nemzetközi Fényképképzőintézet aranyérmét nyert. 1932-ben szabadalmaztatta lágyító előtétlencsését, és azt Tóth Miklós (1908–1983) mérnök kezdte el gyártani „Soft filter, system Dulovits” néven. 1933-tól a lágyító előtétlencsét a Dulovits–Tóth nevekből képzett DUTO néven forgalmazták. Mivel ez rövidebb szó, mint a német Weichzeichner vagy az angol Soft Filter, a megnevezés a későbbi évtizedekben az egész világon a lágyító előtétlencse szinonimájává vált.

1936 karácsonyára jelent meg első, német nyelvű könyve a bécsi *Die Galerie* című folyóirat kiadásában, *Lichtkontraste und Ihre Überwindung* címen.¹⁰ A folyóiratnak különböző országokban (fordításban) nyelvi mutációi jelentek meg. Ezt a gyakorlatot a kiadványoknál is folytatták, így Dulovits könyvének is több fordítása került a boltokba. Még szeptemberben kezdett el dolgozni a „Medve utcai polgári”-ban, ugyanott, ahol Németh László – író – iskolaorvos volt.

1940-ben Szendy Károlynak, Budapest polgármesterének segítségét kérte könyve átdolgozott, magyar nyelvű kiadásához. Szendy beajánlotta Dulovitsot József Ferenc (1895–1957) főherceghez. Nem egyértelmű, hogy ő konkrétan mit segített, de a kötet¹¹ nyáron elkészült, majd az átdolgozott kiadás 1942-ben a boltokba került.

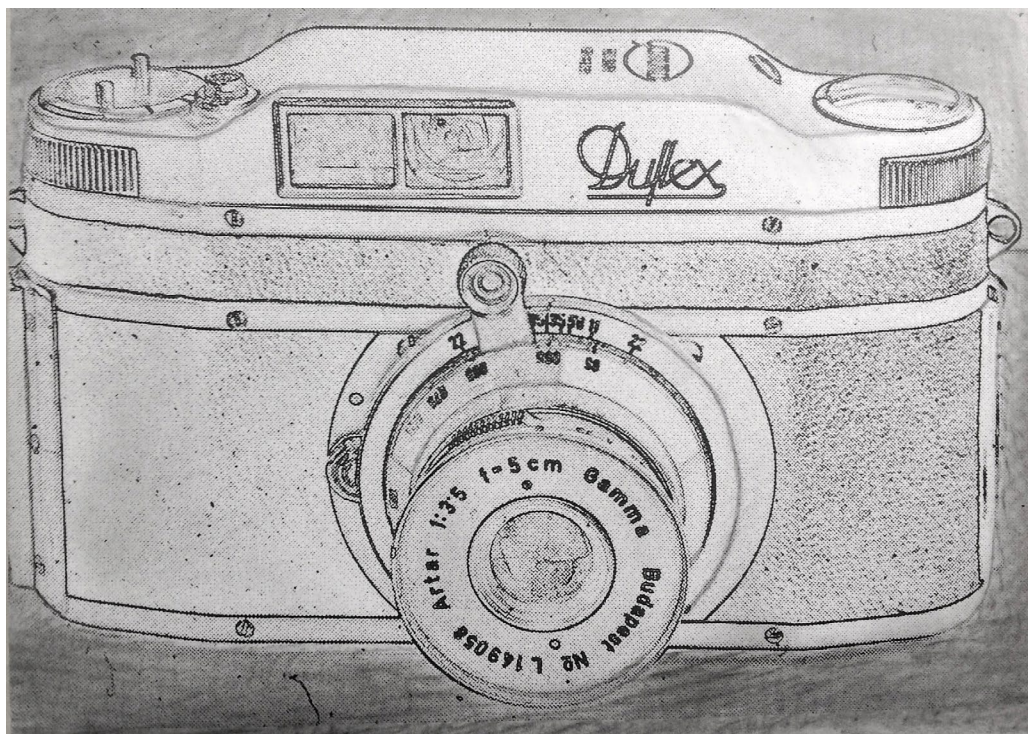
Dulovits 1938 májusában áramvonalas sörétet, 1941 szeptemberében pedig ívelt keresztmetszetű, lágyító előtétlencsét szabadalmaztatott. 1943-ban számos jelentős teljesítményt mutatott fel, amelyekre méltán lehetett büszke: egy a fényképezéskor az objektív korlátlan rekeszelését lehetővé tevő előtétlencsét szabadalmazta-

¹⁰ A könyvben 1937-es dátum szerepel. A korabeli szaksajtóban megjelent hirdetésekéből és Klell Évának, az egyik illusztráció modelljének dedikált példányból derül ki, hogy a kötet 1936 karácsonyára hagyta el a nyomdát.

¹¹ DULOVITS 1940

tott; a *Lichtkontraste* negyedik kiadása is megjelent; a *Meine Technik – meine Bilder* anyagát leadta a kiadónak, amely elkezdte hirdetni a könyvet.¹² Augusztusban Szóts István (1912–1998) filmrendező felkérésére elkezdte a *Kádár Kata* című rövidfilm operatőreként a forgatást a Gyilkos-tónál. Az alkotást, amelynek képeihez Kodály Zoltán (1882–1967) írta a zenét, már a kortársak is remekműnek tartották.

1943. augusztus 23-án Dulovits három szabadalmat jelentett be, amelyek egy általa kimunkált, kisfilmes, tükörreflexes fényképezőgép korát megelőzően modern részmegoldásaira vonatkoztak. Már ez önmagában elegendő lenne a fotótechnika-történet berkeiben az örökös tiszteletre és a folyamatos említésre, a feltaláló azonban fél évtizeden belül egy róla DUFLEX-nek elnevezett fényképezőgépben a gyakorlatban is megvalósította elképzeléseit, amivel a világklasszis konstruktőrök sorába emelkedett.

4. kép - DUFLEX fényképezőgép. A szerző felvétele és számítógépes grafikája

Nyilvánvalóan nem lehet elvonatkoztatni a kor politikai helyzetétől és a II. világháború eseményeitől, de a tanár–szakíró–fotóművész helyzete édesapja, Dulovits M. Ferenc 1943-as halála után kezdett el egyértelműen romlani. Szinte kétségbeesetten és kitűnő minőségben dolgozott, de csak egyes részfeladatok megoldására tudott összpontosítani. Élete, sorsa, munkáinak egy része kikerült közvetlen ellenőrzése alól és teljesen esetlegessé vált. 1947 és 1958 között még hat találmányát szabadalmaztatta. Ezek közül kettő beépült a DUFLEX-be, de az egyik csak a prototípusú példányokba.

¹² A kötet meglepő módon 1945-ben (!) jelent meg, két kiadásban is.

Mivel a polgári iskolai forma megszűnt, tanárként nem dolgozhatott tovább. 1947. március 25-én belépett a budapesti Gamma Optikai Művekhez, ahol először műszaki tisztviselőként, majd géptervezőként foglalkoztatták. 1949. február 28-án négyfős team vette kezébe a Dulovits által tervezett fényképezőgép próbagyártásának megszervezését. Tagja volt ugyan a csoportnak, de nem vezetőként. A fényképezőgépből az első negyedévben mindössze négy példányt sikerült összeszerelni. A második negyedévtől a próbagyártás ugyan felgyorsult, de a Gamma a sorozatgyártásra nem kapott engedélyt a felettes szervektől. 1950. június 1-jével a tervezőcsoport más munkát kapott, és műanyagból előállítható lencserendszerek tervezésével kezdett foglalkozni. Dulovits 1957-ben ezzel kapcsolatosan is bejelentett egy szabadalmat.

Élete azonban lejtmenetbe fordult. 1954. október 30-án munkaviszonya a Gammánál megszűnt. 1955. január 15-étől (körülbelül egy évig) a Népművészeti Intézetben dolgozott technikusként. Hosszas huzavona után 1957 júniusában jelent meg a Műszaki Könyvkiadónál Így fényképezek című kötete. Augusztus 3-án belépett a Bányászati Építő Vállalathoz, ahonnan 1971. január 31-én vagy július 27-én¹³ vonult nyugdíjba, majd 1972. július 24-én Budapesten elhunyt.

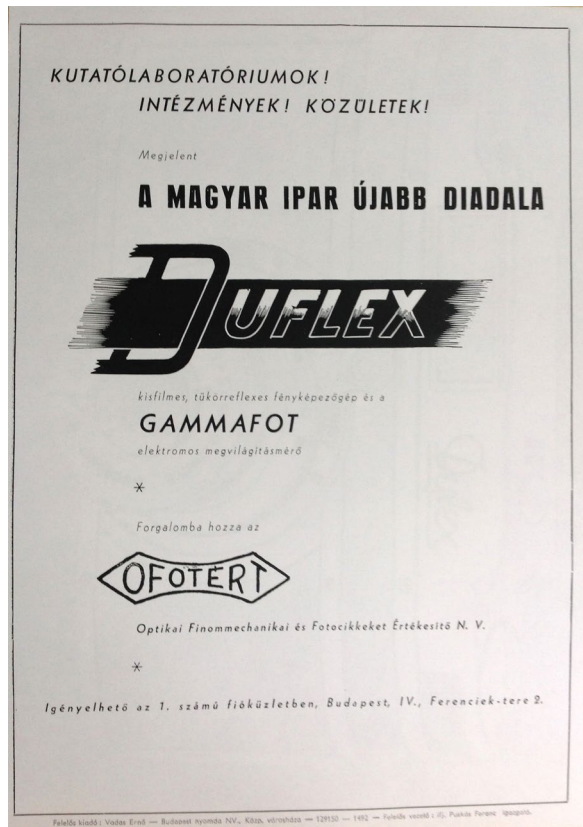
Az életrajzzal kapcsolatos első munkaszakasz: a feltárás

1997-ben a Műszaki Kiadó megbízására a fényképész szakma fotótörténeti tankönyvének fotótechnika-történeti részén dolgoztam. A kéziratba beiktattam egy rövid részt Dulovitsról. Szerkesztőm azt ajánlotta, hogy az éppen futó, a magyar feltalálókról szóló sorozatukba is írjak egy kis életrajzi kötetet. Ez meglehetősen gyorsan meg is jelent.¹⁴ Ez után a hazai fotóipar történetéből a fényképezőgép-gyártást dolgoztam fel, ami egy német és angol nyelvű kötetben látott napvilágot.¹⁵

¹³ Nem egyértelműek az Országos Nyugdíjintézet korabeli iratai.

¹⁴ FEJÉR 1997.

¹⁵ FEJÉR 2001.

5. kép - Az Ofotért Nemzeti Vállalat hirdetése az Új Magyar Fotó című szakmai folyóirat 1949-es évfolyamának több számában is megjelent.

Az előzőekben említettek miatt igyekeztem megismerni Dulovits Jenő életművét, de a születésének századik évfordulójához közeledve azt észleltem: a tények túlnyomó többsége feledésbe merült. Hiányos, hibás adatokon és ellenőrizhetetlen mendemondákon kívül szinte semmi sem állt az érdeklődő rendelkezésére. Kijelenthetem: jelen tanulmány korábbi oldalain leírtak nagy része teljességgel ismeretlen volt! Jól jellemzi a korábbi, szakmai helyzetet a *Fotólexikon* szócikke.¹⁶ A kötet szerkesztési munkái 1958-ban elkezdődtek, a lexikon pedig csak 1963-ban jelent meg, így a szerkesztők magát Dulovits Jenőt is megkérdézhették volna. A lexikon főszerkesztője Barabás János (1900–1973) a Gamma főmérnöke volt, aki a legkritikusabb időszakban, azaz az 1940-es években ismerte személyesen az érintettet. Érdemes a hét sort idézni: „*Dulovits Jenő (1903–): tanár, fotoamatőr. Az I. világháború után az ellenfény alkalmazásával a műkedvelők között iskolát teremtett. Bravúros megoldású képei a formalizmusba tévednek. Találmánya a »Duflex« kislelmes fényképezőgép.*”¹⁷ Miközben Dulovits kötetének száma – figyelembe véve a különböző kiadásokat, fordításokat is – a jelenlegi kutatásaim szerint 24, a lexikon szócikke a rövid életrajzi ismertető után mindössze három kötetét sorolja fel, amely összefoglalóból a *Meine Technik* is kimaradt, noha a könyv 1945 és 1957 között hét kiadásban, ötvenötezer példányban jelent meg.

1984-től nyolc évig a Képzőművészeti Kiadó Naptár Osztályán felelős szerkesztőként dolgoztam. Azt tapasztaltam, hogy egy-egy, a már bejáratott sorozaton kívüli kiadvány megterveztetése és megjelentetése meglehetősen hosszú időt igényel. Példaként a 6207-es kiadói számú *Szent László falinaptárt* említtem.¹⁸ Az Árpád-házi király szentté avatásának 800. évfordulójára kiadott nyomtatvány elkészítési ideje az ötlettől a megjelenésig két és fél év volt. Emiatt a 2003-as Dulovits-centenáriumra közzétenni kívánt életrajz munkáit már 2001-ben megkezdtém. A szekunder és a magyar fotóiparral kapcsolatos levéltári kutatásaim során felmerült primer adatok alapján azonban borúlátóan ítéltém meg a helyzetet. A rendelkezésemre álló anyag ugyanis egy könyvhöz semmiképpen sem lett volna elegendő.

Ekkor egy ötletem kivitelezéséhez Dr. Hefelle Józsefnek (1938–2017), a Magyar Fotóművészek Szövetsége Fotótörténeti és Múzeumi Bizottsága vezetőjének a segítségét kértem, aki révén sikerült rövid idő alatt megszerezni Kunár György, az unokaöcs címét. A kapcsolatfelvétel következett: a megkapott címen, a ház kaputelefonján jelentkeztem először, majd az elutasítás után újra. Az ismerkedés vékony fonalát a környékbeli presz-szókban történt kávézásokkor vittük tovább. A nálam tizenhét évvel idősebb nyugdíjas megértette az életrajz megírásának és közzétételének fontosságát, valamint az adatoknak a munka elvégzéséhez való szükségességét. 2015-ig folyamatosan, minden találkozásunkkor adott át valamit, természetesen a legtöbbet 2001–2002-ben.

Kunár György 2002. szeptember 2-án kézzel írott nyilatkozatot is tett, amelyben kijelentette: ő Dulovits Jenő jogutódja, és a nekem átadott fényképek, iratok, könyvek és más anyagok felhasználásának jogát is átadja nekem a tárgyakkal együtt. Tekintettel a korábban már ismertetett szakmai helyzetre – tudomásom szerint – ilyen felhatalmazással sem más magánszemély, sem hazai közgyűjtemény nem rendelkezik.

¹⁶ BARABÁS 1963.

¹⁷ BARABÁS 1963. 112.

¹⁸ 1992. évi művészeti naptárak, ismertető prospektus. Budapest, 1991.

Második munkaszakasz: a közzététel

A szekunder és primer adatok alapján a kéziratot megírtam, a megjelentetéshez pedig több támogatást¹⁹ is sikerült szerezni. A könyvbemutatóra Budapesten, a Magyar Fotográfusok Házában (Mai Manó Ház) került sor 2003 áprilisában. A könyvbemutatóval egy időben nyílt ugyanott egy kiállítás Dulovits Jenő budapesti városképeiből. Ehhez a tárlathoz a kötetrel együtt egy katalógust is megjelentettünk kiadómmal, Horváth Győző Ferenc HOGYF Editiójával.

A helyszín egy másik érdekességet is hozott. A Ház művészeti vezetője, Gera Mihály (1931–2014) arra kért, hogy az általa szerkesztett és a Főpolgármesteri Hivatal gondozásában közreadott *Csak képek* című fotókönyv-sorozathoz²⁰ adjam át Dulovits fotóit. Gera teljesítette azt a kérésem, hogy én írhattam a háromnyelvű képaláírásokat,²¹ és a könyv impresszuma feltüntette azt is, hogy a képanyag összefüggésben áll a már sajtó alatt lévő életrajzi kötetemmel. Így történt, hogy Dulovits posztumusz kötetének 2002. december 16-i megjelenése megelőzte a kiállítást és a biográfia boltokba kerülését is.

Dr. Bendzsel Miklós, a Magyar Szabadalmi Hivatal akkori elnöke szerénynek ítélte meg a Mai Manó Házban megrendezett tárlatot. Munkatársaival, valamint egy grafikai stúdió segítségével a hivatal Budapest belvárosában, a Garibaldi utca 2-ben lévő székházban egy újabb kiállítást rendeztetett *Dulovits 100* címmel 2003 novemberében. Az igényes kivitelű tárlat nemcsak a fotókat, a feltalálóval kapcsolatos könyveket, dokumentumokat tette közszemlére, hanem utalt az életútra is. Az egyik sarokban 1960-as évekbeli tárgyakkal berendeztünk egy kis sötétkamrát, ahol a falon még a Bányászati Építő Vállalat székházának telefonkönyve és folyóiratának egy példánya is lógott egy zsinóron. A Plette Péter által szerkesztett katalógust²² pedig azért tartom fontosnak, mert a Szabadalmi Hivatal maga adta közre a korábban megjelent magyar szabadalmi leírásokat. Ezen túlmenően a katalógus tartalmazza Dulovits egy 1938-as Egyesült Államok-beli szabadalmát, az 1937-es német „*Patentschrift*”-jét, valamint az 1948-as francia „*Brevet D’Invention*”-jét is.

Történt egy váratlan, de öröndetes esemény is. A Mai Manó Ház-beli tárlatról szóló televíziós riportot látta egy házaspár, akik megkerestek és elmondták: a hölgy nagypapája az 1940-es évek elején a Balog Endre Rotációs Fényképsokszorosító és Képeslap-gyártó Üzemben dolgozott, Kőbányán. A cég megkapta Dulovits Jenő több száz fényképét, amelyekről olyan nagyméretű reprodukciókat készítettek síkfilmre vagy üveglemezre, hogy a városkép vagy üdvözlőlap fotópapírra történő sokszorosításakor arról 9x14 centiméteres fotópapírra 1:1 méretben tudtak másolatot készíteni. Több tucat, már előkészített reprodukció, valamint mintegy száz eredeti fénykép és néhány engedélyezési példány is megmaradt a rokonnál.²³ A házaspártól az anyagot megvásároltam és azzal bővítettem a Kunár Györgytől kapott fotósorozatot. Kissé sajnáltam, de a *fényképsokszorosító*s anyag sem a

19 Nemzeti Kulturális Alapprogram, Magyar Szabadalmi Hivatal, Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottsága, Hungart.

20 A sorozat koncepciója az volt, hogy közös tokban, egyszerre három kötet jelent meg. Egy kezdő, egy beérkezett kortárs és egy klasszikus fotós könyve, mindhárom Budapest témában.

21 DULOVITS 2002.

22 „*Dulovits 100*”, emlékkiállítás a fotóművész-feltaláló születésének 100. évfordulója alkalmából. Budapest, 2003.

23 A képeslap hátoldali szövegnyomtatását kellett az Ügyészségnél engedélyeztetni.

posztumusz kötethez, sem az életrajzhoz még nem állt rendelkezésre, viszont a későbbi fotókiállításokon már szerepelhetett.

A kiállítások sora ugyanis még nem ért véget. 2004 májusában Vácott, a Katona Lajos Városi Könyvtárban nyílt meg egy Dulovits-tárlat. Mivel a könyvtár társintézménye az Ipolysági Honti Múzeum, így annak igazgatóját, Pálincás Tibort sikerült a megnyitásra felkérni. Az akciónak tiszteletre méltó folytatása is lett: 2004. szeptember 17-én az Ipolysági Simonyi Lajos Galériában nyílt meg Dulovits Jenő tárlata, amely gesztussal a feltaláló eszmeileg hazatért szülővárosába.

Az előzőekben említett időszakban sajnos nem tudtam kapcsolatba lépni az Egyesült Államokba emigrált és ott jelentős szakmai karriert befutó filmoperatőrrel, Zsigmond Vilmossal (1930–2016). Az Oscar-díjon kívül még kilenc másik díjat is kiérdemelt filmes szakember ugyanis a legismertebb, leghíresebb olyan – kortárs – személy, aki többször kijelentette: Dulovits Jenő hatást gyakorolt látásmódjára. Ezt a tényközlést így sajnos ki kellett hagynom az életrajzból. 2015 áprilisában azonban a Ludwig Múzeum–Kortárs Művészeti Múzeum Budapesten életmű-kiállítást rendezett *Fényképezte Zsigmond Vilmos* címen. A Dulovitsra történő egyértelmű utalás a tárlat ismertető nyomtatványában és a sajtóanyagban is megjelent.²⁴ A Zsigmond Vilmos kiállításáról szóló cikkek legnagyobb része, sőt még az önálló interjúk²⁵ is átvették a jegyzetben idézett szófordulatokat, így Dulovitsról jóval több hivatkozás keletkezett, mint születésének centenáriumán.

2015-ben arról sajnos nem esett szó, hogy Dulovits maga is dolgozott filmoperatőr-ként. Pedig 2003-ban az életrajz megjelenésével és a kiállításokkal egyenértékűen fontos esemény történt: a Duna Televízió az operatőr születésnapján, június 22-én műsorra tűzte a *Kádár Katát*. A rövidfilm utolsó képeinek hatásosságát az is fokozta, hogy a „Vége” felirat után néhány másodpercre elsötétült a kép, majd a televízió műsora a déli harangszóval folytatódott...

Az életművel kapcsolatos, nyomtatásban közzétett szabadalmi leírásokat tehát a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalában, Dulovits két mozgóképes munkáját pedig a mai nevén Nemzeti Filmintézet–Filmarchívumban őrzik. A *Kádár Kata* után a rendező *Hegyen égő tűz* munkacímen egy nagyjátékfilmbe kezdett, amelyet azonban a világháborús események miatt nem tudtak befejezni. Ez a töredékes anyag a Filmintézetben található meg. Ennek néhány részletét az intézet vezetőinek engedélyével egy vágóasztalon 2002-ben megnéztem, és néhány kimerevített filmkockát le is fényképeztem. Dulovitsnak erről a munkájáról egy cikkben számoltam be.²⁶ Annak ellenére, hogy először jelentek meg nyomtatásban a filmfotók, a közlés – önkritikusan meg kell állapítanom – szerény visszhangot keltett. Ennél sokkal nagyobb eredményt ért el 2021-ben a *Képekben gondolkodnak, filmesek fotói* című, a Műcsarnokban látható mozgókép-történeti kiállítás, amelyet Gerencsér Gábor filmtörténész rendezett. Egy külön falrészen szerepeltek egymás mellett

²⁴ *Fényképezte Zsigmond Vilmos, magyar–angol nyelvű kiállítás-ismertető*. Budapest, 2015. „Nagy hatást tett rá Dulovits Jenő: Művészi fényképezés című, több nyelven is kiadott műve. Ennek segítségével, autodidakta módon megtanulta a kompozíciós elveket, a fénykezelés jelentőségét, a film nyersanyagok sajátosságait”. ÜVEGES 2015.

²⁵ KREZINGER Szonja: Zsigmond Vilmos. *Metropol*, 2015. április 9. 6.; SZENTGYÖRGYI Rita – DOBSZAY János: Zsigmond Vilmos, Oscar-díjas operatőr. *HVG*, 2015. április 4. 74.

²⁶ FEJÉR 2002.

Szöts és Dulovits fotói;²⁷ kettejük munkái között egy képernyőn pedig a *Kádár Katát* láthatta az érdeklődő. A kiállításhoz sok képpel illusztrált, vaskos katalógus készült,²⁸ amelyben Dulovits kétnyelvű (magyar–angol) életrajza és művészi fényképei is megjelentek.

Harmadik munkaszakasz: a képek és dokumentumok elhelyezése közgyűjteményekben

A Képzőművészeti Kiadó felelős szerkesztőjeként az 1980-as években napi kapcsolatban álltam fővárosi és vidéki közgyűjteményekkel és néhány gyűjtővel is. A nálam összesűrűsödött Dulovits-anyaggal kapcsolatosan 2018-ra az a véleményem alakult ki, hogy azokat nem szabad különböző internetes fórumokon vagy árveréseken magánszemélyek részére értékesíteni. Így ugyanis a műtárgyak, dokumentumok későbbi sorsa teljességgel követhetlenné válna. A gyűjtők egy része tévesen úgy gondolja, hogy a tulajdonjoggal együtt megszerzi a közzéadási jogon túl a szerzői jogot is. Azt pedig mindenki tudja, hogy milyen nehéz, majdnem lehetetlen valakit a rossz meggyőződéstől a helyes helyzet felé terelni. Egy műtárgy megőrzése, szakszerű kezelése felelősségteljes szakmai munka, amit a magánszemélyek nagy része nem tud elvégezni. A közzététel vagy harmadik személy részére történő átengedéssel (főleg elektronikus formában) sokkal szigorúbb nézeteket vallok, mint a kortársak túlnyomó többsége. Ennek oka az, hogy munkavállalásom elkezdése egybeesett az 1945 utáni első (1969-es) szerzői jogi törvénnyel, sőt, büszke vagyok rá, hogy már ezt megelőzően is végeztem eseti megbízásra – szerzői jogi védelem alá tartozó – fényképezési munkát. Ezek közül egy hanglezárási-fotó az idők próbáját is kiállta. Úgy láttam tehát, hogy az anyag jövőbeli szakszerű megőrzése, valamint a későbbi nemzedékek kutatóinak történő bemutatása legnagyobb mértékben csak közgyűjteményeknek történő átadással lehetséges.

A Dulovits Jenő és kortársai által készített zsánerfotók egy része népviseletbe öltözött személyeket ábrázolt. A Néprajzi Múzeum muzeológusának, Bata Tímeának a kollekciójuk ormánsági fényképeiről írt könyve²⁹ meggyőzött arról, hogy Dulovits – legnagyobb mértékben Csömörön készült – néprajzi jellegű fotóinak ott a helye. A 2018-ban átadott 15 fotót Bata Tímea már be is leltározta, és jelen tanulmányhoz az adatokat meg is adta nekem.³⁰

Nemcsak a két világháború között, de a későbbi évtizedekben is népszerű téma volt a magyar fényképészek és a turisták körében a Parlament Duna-parti épülete. Dulovits

27 Dulovits négy fekete–fehér, 1930-as években készített tájképét állították ki. Ezek közül egy a katalógus 14., míg a másik a 47. oldalán jelent meg.

28 DEKOVICS – GELENCÉR 2021.

29 BATA 2017.

30 Ennek a jegyzéknek csak néhány adatát közlöm, mivel a készítés helyének Bata Tímea és munkatársai által történt azonosítása szakmai többletet ad a korábbi ismeretekhez képest. NM F 342547 Készítés helye: Tolnamözs; NM F 342548 Készítés helye: Pest megye; NM F 342549 Készítés helye: Sárköz; NM F 342550 Készítés helye: Csömör; 342551-től 343049-ig szintén Csömör. A csizmát húzó lányokat ábrázoló és 342556-os leltári számot kapott két kép eredeti fotó, illetve nyomott képeslap engedélyezési példánya. A 342557-es számú kép esetében két szerzői nagytás és a reprodukciós negatív, valamint a nyomott képeslap engedélyezési példánya is bekerült a Néprajzi Múzeumba. Az első ilyen típusú képük.

Jenő ilyen tárgyú fényképeit ezért 2019/2020-ban³¹ átadtam az Országgyűlés Hivatal Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága Országgyűlési Múzeumának.³²

Sajnálatos módon az általam már említett és *képeslapsokszorosítás* anyagnak nevezett negatív-képpozíciókat – bár három helyen is bemutattam – a tanulmány megírásáig nem sikerült elhelyeznem. Helytörténeti jellegű fotóanyagot számos vidéki városban és más közgyűjteményben őriznek. Budapesti fényképek szép kollekcója található meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményében. Ennél a képegyüttesnél még nagyobb a Budapesti Történeti Múzeumhoz tartozó Kiscelli Múzeum anyaga. Ők 2020 szeptemberében vették át Dulovits Jenő 60 db budapesti tárgyú, fekete–fehér negatívját; 55 db 9x12 centiméter méretű korabeli nagyítást; 8 db 18x24 centiméteres korabeli nagyítást és 50 db 18x24 centiméteres késői, már nem szerzői nagyítást. Az anyag ismételt átnézése után, 2021. július 7-én, pótlólag még 26 db negatívot adtam át. Így elmondható, hogy Dulovits Jenő budapesti városképes anyaga a Kiscelli Múzeumba került.

A korábbiaknál említettekénél is nagyobb fejfájást okoztak Dulovits Jenő papír alapú, személyes iratai, dokumentumai. Meggyőződésem szerint egy születési vagy halotti anyakönyvi kivonat, munkakönyvet vagy az ország második állami személyétől érkezett, találkozásra hívó levelet csak rokon vagy levéltár őrizhet. Bár ezeket lehet papírrégiségekre szakosodott kereskedőkön keresztül vagy árveréseken értékesíteni, ez nem állt szándékomban. 2021. június 14-én sikerült írásban megállapodnom Budapest Főváros Levéltárával, hogy Dulovits Jenő Sándor székesfővárosi tanár, amatőr fotóművész és fotótechnikai feltaláló 1912–1972-es évkörű, 0,03 folyóméter terjedelmű iratát átadom. Az iratanyagra kutatási korlátozást nem kötöttem ki. Azért mondom érdekesnek a levéltárnak átadott anyagot, mert bár idéztem a dokumentumokat az életrajzban, de azokat nem reprodukáltam képből. Így elmondható, hogy a dokumentumok csak korlátozottan lettek nyilvánosságra hozva. Ráadásul Kunár György néhány fontos iratot 2007. július 4-én adott át, így azokat nem tudtam az életrajzhoz felhasználni.

Mely iratokra utalok, amelyek most már Budapest Főváros Levéltárában találhatók?³³ Elsősorban egy tintával, kézírással kitöltött „Származási táblázat”-ra, amelyben Dulovits Jenő szüleinek és nagyszüleinek anyakönyvi adatait írta le. Ebből tudható, hogy Dulovits István (apai nagypapa) Meluzina³⁴ [sic!] helységben született 1847-ben, míg 8 évvel idősebb (!) felesége, Linkesch Jusztina Szomolnokon³⁵ látta meg a napvilágot, a fényképezés találmányi bejelentésének évében, azaz 1839-ben. Dulovits anyai nagyszülei: Bussay Mihály 1833-ban született Patakon,³⁶ Prausz Borbála pedig Alsórakonczán³⁷ 1849-ben. Az édesanya volt ipolysági,³⁸ ő ugyanis 1884-ben ott született. A már említett és 1943-ban

31 A fizikai átadáshoz képest a szerződés dátuma: 2020. szeptember 10.

32 A műtárgylista szerint 146/2020/GySz számon 8 db 1930-as évekbeli, az Országházat ábrázoló; 147/2020/GySz számon pedig további 1 db, az 1940-es években fényképezett és szintén Országház témájú fénykép került a gyűjteménybe.

33 HU-BFL XIV.336. Dulovits Jenő Sándor székesfővárosi tanár, amatőr fotóművész és fotótechnikai feltaláló iratai (1912-1972).

34 Ez napjainkban egy szlovák község, a Zsolnai kerületben, a Liptószentmiklósi járásban.

35 Napjainkban szintén szlovák falu, a Kassai kerület Gölnicbányai járásában.

36 Község Nógrád megyében, a Balassagyarmati járásban.

37 Korábban önálló falu, ma Rakoncza része Szlovákiában, a Besztercebányai kerületben, a Korponai járásban.

38 Ma Szlovákiában található a város, a Nyitrai kerület Lévai járásában.

elhunyt apa, Dulovits Miksa Ferenc Aranyidán³⁹ jött világra 1877-ben. A szülők 1901. február 10-én kötöttek házasságot.

Helytörténeti szempontból is érdekesnek mondom azokat a „Bejelentést igazoló szelvényeket”, amelyek közül az egyik 1916. május 9-én kelt, és Dulovits M. Ferencz állami *pedagogiumi* hivatalnok Budapest, II. kerület Albrecht út 26-ba történő bejelentkezéséről szól. Az 1932. május 9-i „Kijelentést igazoló szelvény” viszont már Dulovits Jenő székesfővárosi polgáriskolai tanár Budapest, I. kerület, Fery Oszkár utca 26. IV. emelet 10. alóli távozását dokumentálja. A József főherceggel kapcsolatos és a magyar történelmi helyzetet jól jellemző három dokumentum közül az 1940. március 2-i levélből idéznék, amelyben az udvari titkár arról értesíti „*Nagyságos Dulovits Jenő Urat [hogy] József Ferenc főherceg Ő királyi Fensége magas megbízásából hozom szíves tudomására, hogy a Fenséges Úr folyó hó 4-én, hétfőn délután 5 órakor fogadja Önt.*”⁴⁰

A művészi igényűnek mondható fényképekből 2020 októberében retrospektív kiállítást rendeztem Kecskeméten, a Magyar Fotográfiai Múzeumban. A tárlat anyagát a már korábban a Magyar Fotóművészek Szövetsége Gyűjteményéből a múzeumba bekerült képekből és a nálam lévő fotóanyagból válogattuk dr. Baki Péter igazgatóval. 2021. január 17-én, a kiállítás bezárása után már az utóbbi anyag is a Magyar Fotográfiai Múzeum tulajdonába került. Ehhez még hozzátettük az idehaza szinte ismeretlen holland és francia nyelven megjelent könyveket is.

Miért mondom ismeretlennek ezeket a kiadványokat? Az Országos Széchényi Könyvtár mint magyar nemzeti könyvtár a Magyarországon megjelent könyveket gyűjti. A külföldön kiadott magyar nyelvű műveket és a magyar szerzők idegen nyelvre lefordított és külföldön megjelentetett munkáit nem kívánja a teljesség igényével birtokolni. Így lehetséges az, hogy – csak témánknál maradva – Dulovits Jenő összes könyve nem található meg az Országos Széchényi Könyvtárban. A katalóguscéduláknak a jelen tanulmányhoz történő felkészülés időszakában történő átnézése után meglepetéssel tapasztaltam, hogy a *Lichtkontraste* ötödik, 1946-os kiadása – amellyel pedig budapesti árverésen is találkoztam korábban – nem volt meg nekik. Azt a példányt, amelyet korábban a szerző kapott tiszteletpéldányként, 2020. november 5-én az Országos Széchényi Könyvtárnak ajándékoztam.

Ezzel a gesztussal azonban nem zártam le végérvényesen a munkát, mivel kisebb, de már nem túl jelentős részletek a jövőben még tisztázhatóak.

KÉPJEGYZÉK

1. kép Dulovits Jenő *Napsugár* című, 1934-ben készített fotója és az *Uj Idők* című folyóirat címlapja. A szerző felvétele, 2021.
2. kép A lágyító előtétlencse dobozának első változata. A szerző felvétele, 2021.
3. kép Dulovits Jenő első könyvének cseh, holland, francia és német nyelvű kiadása. A szerző felvétele, 2021.
4. kép DUFLEX fényképezőgép. A szerző felvétele és számítógépes grafikája, 2002.

³⁹ Ma szlovák község a Kassai járásban.

⁴⁰ FEJÉR 2003. 82.

5. kép Az Ofotért Nemzeti Vállalat hirdetése az *Új Magyar Fotó* című szakmai folyóirat 1949-es évfolyamának több számában is megjelent.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- BFL Budapest Főváros Levéltára
XIV.336. Dulovits Jenő Sándor székesfővárosi tanár, amatőr fotóművész és fotótechnikai feltaláló iratai

IRODALOM

- BARABÁS 1963 *Fotólexikon*. Szerk. BARABÁS János. Budapest, 1963.
- BATA 2017 BATA Tímea: *Tálpasház és bikla*. Budapest, 2017.
- DEKOVICS – GELENCSÉR 2021 *Képekben gondolkodnak/Filmesek fotói*. Szerk. DEKOVICS Dóra – GELENCSÉR Gábor. Budapest, 2021.
- DULOVITS 1940 DULOVITS Jenő: *Művészi fényképezés*. 1940.
- DULOVITS 1957a DULOVITS Jenő: *Meine Technik – meine Bilder*. Halle, 1957.
- DULOVITS 1957b DULOVITS Jenő: *Moja tyehnyika – moji sznyimki*. Moszkva, 1957.
- DULOVITS 1957c DULOVITS Jenő: *Így fényképezek*. Budapest, 1957.
- DULOVITS 2002 DULOVITS Jenő: *Fény és árnyék*. Budapest, 2002.
- FEJÉR 1997 FEJÉR Zoltán: *Négy név – száz év. Fotótechnika-történet*. Budapest, 1997.
- FEJÉR 2001 FEJÉR Zoltán: *Hungarian/Ungarische Kameras*. Budapest, 2001.
- FEJÉR 2002 FEJÉR Zoltán: Fejezetek a magyar fotóipar történetéből. 12. rész. Harminc éve hunyt el Dulovits Jenő. *Fotóművészet* 45. (2002): 1–2. (http://www.fotomuveszet.net/korabbi_szamok/200212/fejezetek_a_magyar_fotoipar_tortenetebol_12_befejezo_resz) [2021.09.21.]
- FEJÉR 2003 FEJÉR Zoltán: *A fény szerelmese*. Budapest, 2003.
- ÜVEGES 2015 *Fényképezte Zsigmond Vilmos: Ludwig Múzeum–Kortárs Művészeti Múzeum*. Szerk. ÜVEGES Krisztina. Budapest, 2015.